

JAMOAVIYLIK VA SHAXS AVTONOMIYASI UYG'UNLIGI: MAHALLA INSTITUTINING IJTIMOY-FALSAFIY MOHIYATI

Xolmatov Farruxbek Ravshanjon o'g'li,

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya. Tezida O'zbekistonning ijtimoiy davlat modeli Sharqning jamoaviylik an'analari bilan G'arbning huquqiy davlat g'oyalari sintezi sifatida falsafiy tahlil qilinadi. Mahalla paternalizm va shaxs avtonomiyasi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlovchi institut sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: jamoaviylik, solidarlik, paternalizm, avtonomiya, mahalla, ijtimoiy adolat.

Ijtimoiy davlat g'oyasi ikki falsafiy an'ananing kesishgan nuqtasida turadi. Liberal an'ana shaxs erkinligi va huquqlarini birinchi o'ringa qo'yadi. Jamoaviy an'ana esa insonni jamiyatdan tashqarida tasavvur qilib bo'lmashligini, jamiyat esa o'zaro mas'uliyatga tayanishini ta'kidlaydi¹. Ikkala qarash ham o'z cheklovlariga ega bo'lib haddan ziyod individualizm ijtimoiy tengsizlikni chuqurlashtiradi, haddan ziyod jamoaviylik esa shaxsni jamoa ichida so'ndirib qo'yishi mumkin.

O'zbekiston tajribasida bu ziddiyat o'ziga xos tarzda hal etilmoqda. Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida tasvirlangan, o'zaro yordam va umumiy baxtga intiluvchi jamoa g'oyasi², hashar va mahalla birdamligiga asoslangan milliy an'analar bilan G'arbning qonun ustuvorligi hamda inson huquqlari tamoyillari bir tizimda uyg'unlashmoqda. Mahalla ana shu uyg'unlikning institutsional ifodasidir. U davlat resurslarini xonadongacha

¹ Sandel M. Liberalism and the Limits of Justice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – Ch. 1.

² Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.

yetkazuvchi eng kichik bo'g'in bo'lib, "Mahalla yettiligi" va "mahallabay" ishlash tizimi orqali davlat bilan inson o'rtasidagi masofani qisqartiradi³. Shu ma'noda mahallani ijtimoiy davlatning mikromodeli, ya'ni butunning qonuniyatlarini kichik miqyosda takrorlovchi tuzilma sifatida talqin etish mumkin. Biroq jamoaviylik o'z-o'zidan ijobiy hodisa emas, uning xavfi paternalizmga yashiringan. Paternalistik modelda davlat fuqaroni o'z hayotining muallifi emas, g'amxo'rlik obyekti sifatida ko'radi va natijada boqimandalik kayfiyati shakllanadi. I. Berlin "pozitiv" va "negativ" erkinlikni farqlab, "shaxsning o'z manfaati yo'lida" deb qilingan g'amxo'rlik ham uning tanlov erkinligini cheklashi mumkinligiga e'tibor qaratgan⁴. Shu sababli ijtimoiy davlatning zamonaviy mezon yordamning ko'pligi emas, balki uning shaxsning o'z imkoniyatlarini mustaqil ro'yobga chiqarishiga xizmat qilishidir. Imtiyozli kreditlar va subsidiyalar tadbirkorlik salohiyatini oshirsa, jamoaviylik shaxsni qo'llab-quvvatlovchi kuchga aylanadi; aks holda u shaxs mustaqilligini zaiflashtiradi⁵. J. Roulzning "adolat – xolislik sifatida" konsepsiyasi bu muvozanatga falsafiy mezon beradi. Unga ko'ra, barcha uchun teng asosiy erkinliklar saqlanishi, ijtimoiy va iqtisodiy tengsizliklar esa jamiyatning eng kam ta'minlangan a'zolariga eng ko'p naf keltirgandagina oqlanishi mumkin⁶. Demak, ijtimoiy yordam shaxs erkinligi hisobiga emas, balki uni kengaytirish uchun xizmat qilishi kerak. Solidarlik ham shu mezon doirasida mazmun kasb etadi. U xayriya emas, jamiyat a'zolarining o'zaro mas'uliyati va ijtimoiy himoya mexanizmlarida faol ishtirokidir. Protsessual adolat nuqtai nazaridan esa fuqaro qarorlar qabul qilinishida o'z ishtirokini sezgandagina davlatga ishonch

³ Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026. – 1.1, 2.3-§§.

⁴ Berlin I. Two Concepts of Liberty // Berlin I. Four Essays on Liberty. – Oxford: Oxford University Press, 1969. – P. 118–172.

⁵ Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026. – 1.1-§.

⁶ Rawls J. A Theory of Justice. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971. – P. 60, 75–83.

shakllanadi⁷. Demak, O'zbekistonning ijtimoiy davlat modelini "G'arb yoki Sharq" degan qarama-qarshilik bilan emas, balki jamoaviy mas'uliyat va shaxs avtonomiyasi sintezi sifatida tushunish lozim. Mahallaning samaradorligi shaxsni jamoaga singdirishda emas, aksincha, shaxsni jamoa orqali kuchaytirishda namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026.
2. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
3. Berlin I. Two Concepts of Liberty // Berlin I. Four Essays on Liberty. – Oxford: Oxford University Press, 1969. – P. 118–172.
4. Rawls J. A Theory of Justice. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.
5. Sandel M. Liberalism and the Limits of Justice. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

⁷ Xolmatov F.R. O'zbekiston davlatining ijtimoiy mohiyati: nazariy-huquqiy masalalar: Magistrlik dissertatsiyasi. – Toshkent: TDYU, 2026. – 1.1-§.